

Tekstiä teatterissa?

Tietopaketti teatteritekstityksestä

Teksti: Pia-Tuulia Pietilä

14.2.2008

Kulttuurikaikille
Kultur för alla
Culture for All

Tiivistelmä

Teatteritekstittämisellä tarkoitetaan esityksen vuorosanojen esittämistä yleisölle tiivistetyssä tekstimuodossa reaaliajassa. Tekstityksessä pyritään mahdollisuuksien mukaan kuvaamaan myös esityksen muuta äänimaailmaa. Kieli, jolla tekstitys toteutetaan, valitaan kohderyhmän ja yleisön koostumuksen mukaan.

- Teatteriesitysten tekstittäminen on maailmalla jo varsin yleistä. Suomessa tekstitetään tällä hetkellä vuosittain vain harvoja esityksiä ja tekstitykset ovat pääasiassa suomennoksia vieraskielisissä esityksissä.
- Suomen- tai ruotsinkielisistä tekstityksistä kotimaisissa näytännöissä hyötyvät ennen kaikkea kuulovammaiset sekä ikääntyneet, mutta myös kieltä opettelevat katsojat, kuten maahanmuuttajat.
- Myös turisteille voidaan tekstittää suomenkielisiä esityksiä tarpeen vaatiessa esimerkiksi englanniksi.
- Teatteriesityksen tekstittäminen on oma taiteenlajinsa; tekstittäjän tulee tasapainoilla yleisön toiveiden ja käytännön mahdollisuuksien välissä
- Suomen oloissa voi tekstitykset keskittää ohjelmiston kukin näytelmän tiettyihin esityskertoihin. Tekstitetyistä esityksistä tulisi tiedottaa kattavasti erityisesti kohderyhmille, jotta tekstityksistä saatava hyöty olisi suurin niin yleisön kuin teatterinkin kannalta.
- Esityksien tekstittämisestä olisi hyvä päättää jo ennen kuin ne tulevat ohjelmistoon. Tekstitys vaikuttaa monella tapaa esitykseen. Esimerkiksi lavastajan on huomioitava sen olemassa olo, sillä vaikkapa kanaverkkoon ei tekstiä voi heijastaa.
- Teatteriesitysten tekstittäminen hyödyttää niin teattereita kuin erilaisia yleisöjä; teatterit saavat runsaasti lisää potentiaalisia kävijöitä ja yleisö voi nauttia tasavertaisemmin teatterikokemuksista.

Sisällys

Teatteritekstitys - miksi?	4
Keitä esitysten tekstittäminen hyödyttää?	4
Tekstittäminen käytännössä	4
Millainen on hyvä tekstitys?	5
Tekstityksen esittäminen	5
Tekniset vaatimukset ja työvälineet	6
Mitä tekstittäminen maksaa?	6
Historia	7
Mistä saada tekstittäjä esitykseen?	7
Lisätietoa teatteritekstittämisestä	7

Teatteritekstitys - miksi?

Teatteriesitys on moniaistinen kokemus. Pelkästään esityksen näkeminen ei riitä kokonaisvaltaisen teatterikokemuksen saamiseen. Kaikki katsojat eivät kuule tai ymmärrä puhuttua kieltä niin hyvin, että pystyisivät nauttimaan kaikista esityksen vivahteista. Esittämällä puhuttu teksti tiivistettynä reaaliajassa myös kirjoitetussa muodossa joko koko yleisölle tai erityisesti tekstitystä tarvitsevalle yleisön osalle, luodaan kaikille tasavertaisemmat mahdollisuudet nauttia teatterielämyksistä.

Keitä esitysten tekstittäminen hyödyttää?

Suomessa on Kuulonhuoltoliiton arvion mukaan noin 740 000 kuulovammaista. Yhteiskunnan ikärakenteen muuttuminen aiheuttaa sen, että myös teatteriyleisöstä yhä suuremmalla osalla kuulo on heikentynyt iän myötä. Kuulovammaiset käyvät harvoin tai tuskin koskaan teatterissa, sillä monet heistä pitävät teatterilipun hintaa turhan korkeana, kun suuri osa vuorosanoista jää epäselviksi tai kokonaan ymmärtämättä, eikä elämys siten ole kokonaisvaltainen. Tekstitys tarjoaa kuulovammaisille paremmat mahdollisuudet saada enemmän irti esityksistä. Tekstittämisestä on apua muillekin katsojille, erityisesti jos teatteritilan akustiikka ei ole paras mahdollinen, repliikit lausutaan erilaisilla aksenteilla tai vuorosanoissa käytetään murteita. Esitysten tekstittäminen parantaa niiden ymmärrettävyyttä myös kieltä opettelevien katsojien, kuten maahanmuuttajien, keskuudessa. Myös turisteja varten voidaan tekstittää esityksiä vaikkapa englanniksi.

Vaikka esitysten tekstittäminen aiheuttaa lisäkuluja teattereille, niin pitkällä tähtäimellä esitysten tekstittämisestä on hyötyä, kun potentiaalinen yleisöpohja laajenee merkittävästi.

Tekstittäminen käytännössä

Tekstittäjä valmistautuu esityksen tekstittämiseen tutustumalla ensin huolellisesti käsikirjoitukseen. Tekstittäjälle annettavan käsikirjoituksen tulisi vastata mahdollisimman tarkasti esityksen lopullista muotoa, jolloin tekstittäjän on helpompi työstää siitä sopiva tekstitys. Tekstittäjän on kuitenkin aina nähtävä valmis esitys joko videotallenteen tai mielellään myös live-esityksen muodossa. Seuratessaan esimerkiksi esityksen harjoituksia hän saa olennaista tietoa tekstityksen rytmittämistä varten ja voi havaita mahdolliset muutokset, joita repliikkeihin on tehty käsikirjoitusvaiheen jälkeen. Tekstittäjä voi tarpeen vaatiessa tutustua myös esityksen käsiohjelmaan tai siitä kirjoitettuihin arvosteluihin. Näiden pohjalta tekstittäjä rakentaa esityksestä tekstityksen.

Varsinainen tekstittäminen tehdään etukäteen, mutta sen esittäminen yleisölle tapahtuu aina reaaliajassa. Ajastaja seuraa esitystä käsikirjoituksen ja siihen tehtyjen muistiinpanojen avulla. Hän painaa esiin etukäteen valmistellut, puheesta tiivistetyt,

repliikit sitä mukaan kun ne todellisuudessa lausutaan. Tekstittäjän tai jonkun muun tekstien reaaliaikaisesta esittämisestä vastaavan henkilön läsnäolo esityksessä on siis aina välttämätöntä, jotta oikeat repliikit näkyisivät yleisölle oikealla hetkellä.

Ajastuksesta vastaavan henkilön on tunnettava esitys ja tekstitys todella hyvin, joten käytännössä tekstittäjä toimii yleensä myös ajastajana. Tekstittäjän on kyettävä mukautumaan mahdollisiin tempon muutoksiin esityksessä ja pystyttävä tarpeen vaatiessa, jos esimerkiksi näyttelijä unohtaa tai lisäälee vuorosanoja, hyppimään eteen tai taaksepäin tekstityksessä.

Millainen on hyvä tekstitys?

Kokemusten mukaan tekstityksiä seuraavat huonokuuloiset katsojat pitävät tekstitystä usein puutteellisenä. Tekstitys ei kuitenkaan voi koskaan olla aivan täydellinen kopio puhutusta esityksestä, sillä nykyisin käytössä olevat tekstitysohjelmat asettavat rajoituksia sille, kuinka paljon tekstiä voidaan kerralla heijastaa yleisön nähtäväksi. Toisaalta jos kaikki puhutut sanat tekstitettäisiin, yleisö ei myöskään ehtisi lukemaan kaikkia repliikkejä ja seuraamaan samalla näyttämön tapahtumia. Tekstittäjän on siis onnistuttava tiivistämään tekstitykseen kaikkein oleellisin, jotta esityksen sävy ja kaikki tarvittava informaatio kävisi selväksi esitystä tekstityksen avulla seuraavalle yleisön osalle.

Yleisön on tärkeä pystyä erottamaan eri puhujien repliikit toisistaan mahdollisimman helposti. Siksi repliikin alussa tulisi lukea aina roolihahmon nimi, ja jos mahdollista, eri puhujien repliikit tulisi erottaa toisistaan joko eri väreillä tai erilaisia fontteja käyttämällä.

Myös fontin kokoon on kiinnitettävä huomiota. Sen on oltava riittävän suuri, jotta kaikki katsojat näkisivät lukea tekstin. Toisaalta jos tekstittämisessä ei hyödynnetä varsinaista tekstitysohjelmaa, jossa merkkien määrä merkkien määrä rivillä on vakio, saattaa liian suuren fontin käyttäminen aiheuttaa rajoituksia siihen, kuinka paljon tekstiä voidaan kerralla näyttää yleisölle.

Hyvä tekstitys informoi katsojaa mahdollisuuksien mukaan myös esityksen muusta äänimaailmasta puheen lisäksi.

Tekstityksen esittäminen

Tekstitys voidaan esittää katsojille monella eri tavalla. Keski- ja Länsi-Euroopassa, missä esityksiä on tekstitetty kauemmin kuin Suomessa, käytössä on monia yksilöllisiä tekstitysvälineitä kuten silmälaseja, joiden toiseen lasiin tekstitys ohjataan. Käytössä on myös laitteita, joita katsoja pitelee esityksen ajan kädessään ja seuraa siitä tekstitystä sekä edessä olevan tuolin selkämykseen kiinnitettyjä tekstitysrutuja. Yksilölliset tekstityslaitteet ovat luonnollisesti suhteellisen kalliita ja saattavat vaatia istumista

katsomon tietyssä osassa. Tämä tekstitystapa erottelee katsojat tekstitystä tarvitseviin ja ei-tarvitseviin, eikä siten tue kaikilta osin yhdenvertaisuuspyrkimyksiä.

Suomessa käytetään lähes poikkeuksetta ns. avointa tekstitysmallia, jolloin tekstitys on kaikkien nähtävissä esimerkiksi ledvalo-tylulta tai valkokankaalta, joka sijoitetaan näyttämön ylä- tai alareunaan tai sen sivulle. Sijoittelussa on tärkeä huomioida se, että sekä näyttämön tapahtumat että tekstitys mahtuvat katsojan näkökenttään yhdellä kertaa, jotta molempien seuraaminen samanaikaisesti olisi mahdollista.

Tekstitys voidaan niin haluttaessa heijastaa myös eri puolille näyttämöä sen mukaan, mihin tapahtumat siellä kulloinkin sijoittuvat. Kuvatuolainen tekstitystapa aiheuttaa vaatimuksia myös lavastukselle, sillä tekstitystä ei voi heijastaa suoraan kaikille materiaaleille, esimerkiksi kanaverkolle tai rypytetylle kankaalle. Tekstin tuominen lavasteisiin ja kiinteäksi osaksi esitystä on kuitenkin koettu katsojien taholta usein parhaana mahdollisena tekstitysmallina.

Tekniset vaatimukset ja työvälineet

Tekstitys voidaan tuottaa aivan tavallisella tekstinkäsittely- tai esitysgrafiikkaohjelmalla kuten PowerPointilla. Tekstittämistä varten on suunniteltu myös omia ohjelmistoja. Yksinkertaisimmillaan tekstitys voidaan esittää kannettavan tietokoneen, videotykin sekä valkokankaan avulla. Suomen Kansallisoopperalla on käytössään led-tylu, jota vuokrataan tarvittaessa myös muille teattereille.

Varsinaisessa tekstitystilanteessa tekstittäjä tarvitsee mm. seuraavat työvälineet: kannettava tietokone oheistarvikkeineen sekä varakone teknisten vikojen varalta, hyvä istuin, nuottiteline käsikirjoitusta varten ja lukuvalo. Tekstittäjällä on oltava myös hyvä näköyhteys lavalle.

Mitä tekstittäminen maksaa?

Tekstittämisen kulut koostuvat laitteistohankinnoista sekä tekstittäjän palkkiosta. Tekstittäjälle maksetaan esivalmistelutyöstä sekä näytännöistä, joita hän tekstittää.

Historia

Iso-Britanniassa teatteriesityksiä on tekstitetty vuodesta 2000 lähtien. Myös esimerkiksi Keski-Euroopassa, Pohjois-Amerikassa ja Australiassa tekstitetään paljon esityksiä. Näissä maissa toimii myös yrityksiä, jotka ovat erikoistuneet teatteritekstittämiseen ja kehittävät jatkuvasti siihen soveltuvia menetelmiä ja ohjelmistoja.

Suomessa esityksiä on tekstitetty viime vuosina jonkin verran, mutta nämä esitykset ovat olleet pääasiassa vieraskielisiä, jolloin ne on käännetty tekstityksen avulla suomeksi. Myös turisteille on suunnattu englanninkielisellä tekstityksellä varustettuja esityksiä. Tulevaisuudessa myös suomen- ja ruotsinkielisten esitysten tekstittämistä tulisi lisätä.

Suomessa tekstityslaitteita on hankittu ja hyödynnetty mm. seuraavissa teattereissa: Espoon kaupunginteatteri, Wasa Teater, Turun kaupunginteatteri, Oulun kaupunginteatteri sekä Rovaniemen teatteri. Myös joissakin muissa teattereissa on ollut tekstitettyjä esityksiä, mutta laitteistoa on vuokrattu niihin tapauskohtaisesti ulkopuolisilta toimijoilta tai vierailevat (ulkomaiset) teatteriryhmät ovat tuoneet tekstityslaitteiston mukanaan.

Mistä saada tekstittäjä esitykseen?

Koska Suomen teattereissa tekstitetään tällä hetkellä pääasiassa vieraskielisiä näytöksiä, ovat esitysten tekstittämisestä vastaavat yleensä sivutoimisia, esimerkiksi (televisio)kääntäjiä. Joissakin teattereissa myös tuottajat ovat vastanneet tekstityksistä. Teatterit ovat tehneet yhteistyötä myös oopperoiden kanssa, joissa tekstittäminen on yleistä ja käytäntö hallitaan. Tekstittäjän ja laitteiston hankinnassa kannattaa siis kääntyä sellaisten tahojen puoleen, jotka ovat toteuttaneet tekstityksiä jossain muodossa aiemminkin.

Lisätietoa teatteritekstittämisestä

Tanja Borg teki Tampereen yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitokselle vuonna 2007 teatteritekstityksen nykytilaa ja tulevaisuuden mahdollisuuksia kartoittavan selvityksen. Selvitykseen voi tutustua internetissä osoitteessa:

<http://www.uta.fi/~f1liti/kirjoitustulkkaus/>

Tutustu myös näihin:

- <http://deafness.about.com/od/captioning/Captioning.htm>

Tietoa tekstityksestä ja esimerkiksi siitä, miten tekstityksiä voi tuottaa pienillä resursseilla.

- <http://www.stagetext.org/>

Teatteritekstittämiseen erikoistuneen brittiläisen organisaation kotisivut.

- www.kuulonhuoltoliitto.fi

Tämä tietopaketti on koostettu 20.11.2007 Ateneum-salissa järjestetyn Tekstiä teatterissa? -seminaarin esitysten pohjalta. Seminaari liittyi Kuulonhuoltoliiton, Teatterialan tiedotuskeskuksen sekä Valtion taidemuseon Kulttuurikaikille -palvelun tilaamaan selvitykseen teatteriesitysten tekstittämisestä. Seminaarissa jakoivat kokemuksiaan tutkimuksen toteuttaneiden Tampereen yliopiston edustajien lisäksi myös Kuulonhuoltoliiton, kääntäjien/tekstittäjien sekä teatterialan edustajat. Selvityksen toteuttaminen ja seminaari olivat osa Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuoden ohjelmaa.